

השמש זרחה והשיטה פרחה...

על דו"ח ועדת שוחט

:: נעה ריצ'קה

ועדת המשנה לחלוקת תפקידים רצויה בין האוניברסיטאות למכללות ופריסת המוסדות

הדיון המרכזי בדו"ח ועדת המשנה בראשות פרופ' ראובן גרונאו מוקדש למודל הבינארי, שמקורו בקליפורניה, ואשר מיושם גם בארץ מזה שנים מספר. המודל מבחין בין תפקידן של האוניברסיטאות והמכללות. המכללות נתפשות במודל זה כמוסדות להוראה מקצועית לתואר ראשון שתכליתן להגדיל את הנגישות של סטודנטים פוטנציאליים ללימודים גבוהים, בעוד שהאוניברסיטאות נתפשות כמי שעיקר תפקידן הוא לעסוק במחקר ועל כן עליהן לקלוט לתואר ראשון רק את 10% התלמידים המצליחים ביותר ולהתרכז בהגדלת מספר הלומדים לתארים מתקדמים. הבעיה המרכזית שעולה מתפישה זו היא הניתוק בין איכות הוראה גבוהה ופעילות רציפה במחקר. ועדת המשנה אמנם ממליצה כי מורי המכללות יקבלו מספר כלים לעיסוק במחקר, אולם אלה אינם משתווים כמובן לכלים הניתנים בידי החוקרים באוניברסיטאות, והם מקבלים ביטוי מאוד מעורפל ומתוקצב בחסר בחלק הכלכלי של המלצותיה הרשמיות של ועדת שוחט. בנוסף ועדת המשנה משאירה את נושא העסקת המרצים במכללות פרוץ עוד יותר מבאוניברסיטאות. בעוד שבעניין האוניברסיטאות יש הכרה (שלהערכתך היא ברובה מס שפתיים) בכך שהעסקה בקביעות היא חיונית לקיומו של מחקר חפשי, הרי שבמכללות מוזכר בעיקר נושא הגמישות הניהולית.

ועדת המשנה לקידום המחקר האקדמי

הועדה בראשותו של פרופ' מנחם יערי קובעת בראשית דבריה כי מאז סופה של מלחמת העולם השנייה נתפשו המדע והמחקר המדעי כערוכה לצמיחתה ולרווחתה של חברה חופשית, וכי הם לא יצלחו אלא אם כן יושקעו במחקרים איכותיים

עם פרסומו של דו"ח ועדת שוחט לבחינת מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל ניתנת לנו הזדמנות מעניינת להעמיק מעט יותר מבדרך כלל בתהליכי קבלת ההחלטות כפי שהם מתבצעים במערכת השלטון הישראלית.

כזכור הוקמה הועדה לאחר שניסיון להכנסת שינויים מבניים במערכת ההשכלה דרך חוק ההסדרים סוכל. רק על ידי הסכמה להקמת ועדת שוחט נדחו הגזירות שביקשו פקידי האוצר להטיל על המערכת. כתוצאה מכך כתב המינוי של הועדה קרוב מאוד ברוחו למה שנכתב בחוק ההסדרים והרכב הועדה נקבע במידה רבה לאור עמדותיהם הידועות של חבריה אשר רובם תמכו בחוק. לאור זאת אין תימה שמסקנות הועדה נאמרו כבר בכתב המינוי. הועדה התבקשה, למשל, להמליץ בנושא "עידוד מצויינות אקדמית במחקר ובהוראה, בין היתר ע"י גמישות ניהולית ותגמול דיפרנציאלי תומך איכות, הן במוסדות והן ביניהם". כתוצאה מכך הועדה אכן לא קיימה במליאה דיון מוצהר בשאלה האם זו הדרך לעידוד מצויינות אקדמית והחזרת מדענים מצויינים למערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית, אלא הגישה מסקנות שמציעות כלים להליכה בדרך זו, וזאת על אף העובדה שבדיוני ועדות המשנה נחלקו הדעות בנושא זה. גם בנושא שכר הלימוד המסוקנות היו במידה רבה ידועות מראש, לאור העובדה שכמעט כל חברי הועדה התבטאו לפני כן כמצדדים בהעלאת שכר הלימוד. המקרה של ועדת וינוגרד שעסקה בהשכלה הגבוהה אינו שונה. בכתב המינוי שלה היא קיבלה הוראה להציע תכנית להורדת שכר הלימוד, ואמנם כך עשתה.

מדוגמאות קצרות אלה ניתן להבין שמעבר לדיון החשוב במסקנות הועדה ולמאבק שיצטרך להגיע בעקבותיהן, מעניין ומלמד יהיה לבחון את דיוני ועדות המשנה והדרך שבה הם משתקפים או לא משתקפים בדו"ח המסכם. כמו גם את השקפת עולמם של מחברי הדו"ח, כפי שבאה לידי ביטוי במהלך הדיונים ובסיכומם.

כתב המינוי של הועדה קרוב מאוד ברוחו למה שנכתב בחוק ההסדרים והרכב הועדה נקבע במידה רבה לאור עמדותיהם הידועות של חבריה אשר רובם תמכו בחוק. לאור זאת אין תימה שמסקנות הועדה נאמרו כבר בכתב המינוי.

בעוד שבעניין

האוניברסיטאות יש הכרה, שהיא ברובה מס שפתיים, להערכתך, בכך שהעסקה בקביעות היא חיונית לקיומו של מחקר חפשי, במכללות מוזכר בעיקר נושא הגמישות הניהולית.

מאמירות, חלקן מבורכות יותר וחלקן פחות. מופיעה כאן קביעה חד משמעית שאין בכוחם של כוחות השוק ליצור מחקר מדעי. מצד שני ממליצה הועדה על הקמת קרנות מחקר במדעי הרוח והטבע ומרכז למחקר במדעי החברה, כאשר הקרן למדעי הרוח תצטרך להשיג חלק גדול מתקציבה ממקורות פרטיים. המסקנות הרשמיות מוסיפות חלקים נכבדים של תקצוב עצמאי גם למכון המחקר למדעי החברה ולמכון המחקר הביורופואי, ומקטינות בכך את האחריות התקציבית של המדינה לקיום גופים אלה (נשמרת החלוקה של 50% תקציבים ציבוריים ו-50% מקורות חוץ תקציביים, למרות הביקורת שמתחה עליה ועדת המשנה). כתוצאה מכך קטנים גם הסיכויים להקמתם ותפקודם של הגופים ברמה אקדמית נאותה.

ועדת המשנה לעידוד מצוינות אקדמית במחקר ובהוראה, תגמול דיפרנציאלי תוסף איכותי וקליטת סגל איכותי במכללות

קריאה רציפה בדוחות ושל ועדת המשנה לקידום המחקר האקדמי וועדת המשנה לעידוד מצוינות אקדמית במחקר ובהוראה היא מתמיהה ומקוממת. נושאי הועדות הם חופפים אולם בשל הפרדה מלאכותית הדיונים בהם נערכו באופן אחר לחלוטין, והמסקנות שונות בהתאם. ועדת המשנה לקידום המחקר האקדמי הלכה ובודקה האם מתקיימים בישראל התנאים ההכרחיים ליצירת מחקר אקדמי איכותי והיכן אנו עומדים בהשוואה למדינות אחרות בעולם המערבי, וברוח זו גם גזרה את מסקנותיה. לעומתה, ועדת המשנה לעידוד מצוינות אקדמית במחקר ובהוראה הציבה כהנחת יסוד את האמונה כי תגמול דיפרנציאלי הוא שיעודד מצוינות מחקרית (הנחה שאותה סותרים, כאמור, ממצאי המחקר שערכה ועדת המשנה לקידום המחקר האקדמי בין חוקרים השוהים בחו"ל). בנוסף, בתחילת דבריה קובעת הועדה כי החופש האקדמי הנו חיוני לקיומו של מחקר רציני, אולם בהמשך דבריה היא יוצרת כלים שונים ומשונים להגבלת אותו החופש האקדמי באופן ישיר למדי – על ידי סימון תחומים בעלי עדיפות אקדמית מצד האוניברסיטאות ועל ידי מדידת הישגי האוניברסיטאות ותגמולן באופן שלא הוגדר כראוי, דבר שעלול להביא להשפעה של הממונים על כיווני המחקר. הועדה משתדלת להראות ככזו שמשמרת את מבנה ההעסקה הקיים באוניברסיטאות, אלא שהיא מאפשרת חריגות רבות ותוספות שונות לגמול האישי של

משאבים ניכרים מקופת הציבור. הועדה מונה בין היתר את הבטחתו של אופק מחקר ארוך ויציב, את הבטחת החופש האקדמי, את ביסוס העמדה כי המחקר אינו מונחה תכלית, ואת התמיכה ביצירת דורות צעירים של מדענים, כמרכיבים מרכזיים בבניית הידע האנושי.

הועדה ראתה לנכון להדגיש כי כאשר אומרים שמדינת ישראל משקיעה 4.8% מהתוצר המקומי הגולמי שלה במחקר ופיתוח ומסיקים מכך שישראל משקיעה במחקר הרבה מאוד ביחס לרוב מדינות העולם, יש בכך הטעיה שבפועל מצאה הועדה שבהגדרה רחבה של התמ"ג רק 0.51% ממנו מועבר בישראל למחקר (כלומר, ליצירתו ולאיסופו של הידע) ואילו כל השאר מועבר לפיתוח (כלומר למטרות ייצור מוצרים וכסף). עוד מצאה הועדה שרק 50% מהמחקר בארץ ממומן מכספי ציבור, בעוד שבארצות הברית ממומנים שני שלישים מהמחקר בכספים פדרליים ובאירופה מתקרב המימון הממשלתי לשלושה רבעים מתקציב המחקר הכולל. היקף המימון למחקר בארץ הוא שווה ערך להיקף המימון הממוצע למחקר באוניברסיטה אחת בארצות הברית. כתוצאה מכך יש מחסור אדיר בתקנים ובתשתיות כמו מעבדות וספריות.

גם בתחום מדידת איכות המחקר מצביעה הועדה על מחסור בתקציב אשר גורם לכך שהאקדמיה הלאומית למדעים אינה מתפקדת ונאלצת להשען על גורמים פרטיים. ממחקר עצמאי שעורך פרופ' גדעון שפסקי עולה שבדרך כלל מקבלת ישראל ציונים גבוהים במדדי הערכת העמיתים בחו"ל (זאת להוציא את מדעי החברה) אולם נמצא גם שפעמים רבות נעשית עבודתו של החוקר הישראלי מחוץ לגבולות הארץ בשל העדר תשתיות מחקר מספקות. כך נוצר מצב בו נעדרים החוקרים מהארץ תקופות ארוכות לצורך איתור מקום נאות לביצוע מחקריהם ולצורך המחקר עצמו.

בעניין קליטת חוקרים צעירים בתחומים השונים, מזכירה הועדה כי תנאי המחקר לקראת דוקטורט בארץ הינם קשים מאוד, וכי קיים מחסור חמור במלגות שהן חיוניות לקיומו של מחקר רצוף ורציני. הועדה קיימה משאל בין חוקרים השוהים כיום בחו"ל בכדי לעמוד על המניעים שיחזירו אותם לארץ או ימנעו את חזרתם. להפתעת הועדה התגלה נושא התגמול הדיפרנציאלי הישיר כעניין משני ולפניו, כגורם מונע לחזרת החוקרים ארצה עמדו המחסור בתשתיות מחקר והעדר קשב לצרכיהם של חוקרים צעירים בארץ.

ועדת המשנה מסיימת את חלקה בדו"ח במספר

הועדה מונה בין היתר את הבטחתו של אופק מחקר ארוך ויציב, הבטחת החופש האקדמי, ביסוס העמדה כי המחקר אינו מונחה תכלית ותמיכה ביצירת דורות צעירים של מדענים, כמרכיבים מרכזיים בבניית הידע האנושי.

היקף המימון למחקר בארץ הוא שווה ערך להיקף המימון הממוצע למחקר באוניברסיטה אחת בארצות הברית.

הועדה משתדלת להראות
כמי ששמרת את
מבנה ההעסקה הקיים
באוניברסיטאות אולם
מאפשרת חריגות רבות
ותוספות שונות לגמול האישי
של החוקר שלא לצרכי
מחקרו.

בחישוב גס מאוד של כ-55
אלף סטודנטים בשנתון
יכולים הבנקים הזוכים
במכרז לצפות לרווח של
כארבע מאות מיליון שקלים
משנתון סטודנטיאלי.

כאמור שווה לכולם) יעמוד על 17,200 שקלים
לשנת לימוד.

בעיה נוספת היא העובדה שחובת ההוכחה
באשר לחוסר יכולתו להחזיר את ההלוואה
חלה על הלווה. דבר ידוע הוא כי קושי בנגישות
לזכויות הוא בעיקר מנת חלקה של האוכלוסייה
המוחלשת, וניתן לצפות שדוקא המשתייכים
למגזר זה יתקשו להוכיח שאין הם יכולים לשלם
את ההלוואה וימצאו משלמים את החזר בכל
זאת. כמו כן חשוב לציין כי מי שהתחיל את
לימודיו אחרי גיל 35 לא יוכל לקבל הלוואה.
אוכלוסייה מבוגרת השואפת לשפר את מצבה
הכלכלי בעזרת האפיק האקדמי תוותר כנראה
בתנאים אלה על הליכה בדרך זו.

עניין נוסף שיגרום לרבים להרים גבה היא ההמלצה
שההלוואות ינתנו על ידי המערכת הבנקאית.
מצב זה יביא לכך שאוכלוסייה שלמה תמצא
עצמה משועבדת למערכת הבנקאית משלב
מוקדם ביותר בחייה, בעוד שלבנקים ינתן מקור
רווח נוסף בשיעור שעומד, נכון לרגע זה, על
7,200 ש"ח לכל תואר ראשון שירכש בישראל.
בחישוב גס מאוד של כ-55 אלף סטודנטים
בשנתון יכולים הבנקים הזוכים במכרז לצפות
לרווח של כארבע מאות מיליון שקלים משנתון
סטודנטיאלי. המדר על פיו יעודכן החזר ההלוואה
אינו מפורט מספיק במסקנות הועדה, ויש חשש
שהוא יהיה גמיש ללחצים של בעלי העניין.
העברת הלוואות הסטודנטים דרך המערכת
הבנקאית יוצרת גם בעיה של איגום מידע
אודות הסטודנטים בבנקים. במקרה שסטודנט
לשעבר יבקש שלא להתחיל בהחזר ההלוואה
על לימודיו, עלול הבנק להצליח מידע ולמנוע
מהסטודנט לקבל הלוואה בתחומים אחרים. מובן
כי ההחלטה להיעזר דווקא במערכת חיצונית
ולא במלווה ממשלתי נובעת מאותה השקפת
עולם ניאורליברלית המתורגמת למדיניות של
העברת האחריות על כל תחומי החיים במדינה
מן המרחב הציבורי למרחב הפרטי.

סיכום

ועדת שוחט עשתה עבודה רצינית למדי, ומתוך
דיוני ועדות המשנה שלה עלו הרבה אמירות
חשובות על מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל,
שטוב שנאמרו. אולם הועדה, כצפוי, לא הרשתה
לעצמה לחרוג מגבולות הגזרה שהוגדרו לה, ועל
כן גם האמירות המעטות שיכולות היו להיחשב
כמציינות חלופה של ממש לשיח הפוליטי-
כלכלי הרווח היום במדינה לא התפרשו ככאלה
במסקנותיה הרשמיות של הועדה.

החוקר שלא לצרכי מחקרו. הועדה לא קובעת
כללים אחידים להענקת המענקים לחוקרים,
אלא משאירה זאת לשיקול האוניברסיטאות,
מה שמעלה את החשד הסביר שלא כל תחומי
המחקר יתנו ממענקים אלה. יתרה מכך, הועדה
קובעת שמענקים אלה לא יחשבו שכר לצורך
פנסיה, ובכך יוצרת עוד נדבך במעבר מעבודה
מאורגנת עם קביעות לעבודה קבלנית ללא
מחוייבות ארוכת טווח של הארגון כלפי
המועסקים בו. הגדלת התקציבים, אם כן, לא
מאפשרת לחוקרים המאוגדים לשפר את הביטחון
הכלכלי שלהם לטווח הזמן הארוך.

ועדת המשנה לקביעת מערכי הסיוע וגובה שכר הלימוד

ועדת המשנה לנושא שכר הלימוד בראשות ד"ר
ליאורה מרידור הגישה סיכום דיון שרובו ככולו
כתוב בשפה כלכלית של השקעות, תשואה, עליה
בפריזון, תועלת למשק וסיכון כלכלי. מהניסוח
עולה כי חברי תת-הועדה אינם רואים בהשכלה
גבוהה כל ערך תרבותי או חברתי מעבר ליתרון
הכלכלי שהיא מביאה לבעליה ולמדינה.

גובה שכר הלימוד המוצע על ידי ועדת המשנה
ומליאת הועדה הוא 14,800 שקלים לשנת לימוד
בתואר הראשון. במקביל מציעה הועדה מערך
הלוואות שיאפשר לכל סטודנט לקבל הלוואה
בסך 9,000 שקלים לכל שנת לימוד. הסטודנט
לא יתחיל להחזיר את ההלוואה עד שיגיע לסף
הכנסה של 5,300 ש"ח בחודש. ההלוואה תהפוך
למענק אם לא יגיע הסטודנט לרף שנקבע במהלך
עשר שנים מיום קבלת התואר שלו.

המודל המוצע בעייתי במובנים רבים. ראשית,
התואר השני לא קיבל יחס רציני מועדת המשנה.
האמירה בנוגע אליו כללית ובעייתית - כרגע לא
נבנה מערך סיוע לתלמידי התואר השני, ויותר
מכך: נפתח פתח לגביית שכר לימוד דיפרנציאלי.
שנית, סף החזר ההלוואה שנקבע דומה ברמתו
לשכר שמקבלת אישה בעלת 11-13 שנות
לימוד או לחילופין לשכר המורים החדש כפי
שנקבע לאחרונה בהסכם בין הסתדרות המורים,
משרד החינוך ומשרד האוצר. יתרה מזאת, מבחן
ההכנסה להחזר ההלוואה הופך משפחתי. כאשר
הלווה אינו עובד, תאלץ משפחתו להחזיר את
ההלוואה אם הכנסת התא המשפחתי עולה על
5300 שקלים. במקרה שהוא עובד, יהיה מבחן
ההכנסה המשפחתי הכולל להחזר ההלוואה
10,000 שקלים בחודש. משמע, כולם ישלמו.
לא יהיה כמעט אף אדם ששכר הלימוד שלו
יהפוך מענק. למעשה החזר הריאלי (שיהיה

נעה ריצקה היא
סטודנטית לתואר
שני בכימיה,
סטודנטית באקדמיה
למוסיקה וחברת
הועד המנהל של
המכללה החברתית
לכלית.